

КОМПЛЕКСНАЯ РАБОТА ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ І ЛІТАРАТУРЫ

2023 год

Ліст да дзесяцікласнікаў Беларусі Inbox x

Шаноўны дзесяцікласнік!

Мяне завуць Марыя. Я жыву далёка ад Беларусі, але хачу пазнаёміцца з тваёй краінай. Прачытала што ў Беларусі шмат рэк і азёр, чыстыя лясы і гаі. А яшчэ твая краіна мае багатую і цікавую гісторыю і мову. Я пачала спецыяльна вывучаць беларускую мову і літаратуру. Некаторыя пытанні для мяне застаюцца складанымі, таму прашу дапамогі. Упэўнена, што ты зможаш гэта зрабіць!

--

З павагай,

Марыя

Сёння мы разам з вамі зробім падарожжа ў свет беларускай мовы і літаратуры разам з Марыяй, пазнаёміўшы яе з некаторымі асаблівасцямі беларускай мовы і гранямі беларускага мастацкага слова.

БЛАНК ЗАДАННЯЎ

10 клас

Варыянт 1

Заданне 1. Першы наш прыпынак – краіна Лексікалогія. Тут шмат розных “жыхароў”, сярод іх ёсць амаформы – гэта розныя па значэнні словы, якія супадаюць у пэўнай граматычнай форме. Часта гэта словы розных часцін мовы (вусны адказ – прыгожыя вусны), радзей – адной (лячу ў самалёце – лячу дзяцей). Дапамажыце Марку размежаваць наступныя словы (словаформы), праілюстраваўшы іх магчымыя значэнні адпаведным кантэкстам. Назавіце часціну мовы, да якой яны адносяцца, і зрабіце іх графічны падзел на марфемы.

Максімальная колькасць балаў – 6.

Праліў – праліў; тром – тром; замок – замок; апёк – апёк.

Заданне 2. У Фразеаландыі, як і ў іншых экзатычных краінах, звычайныя рэчы (словы) часта паўстаюць у вельмі нечаканых і непрадказальных праявах і незвычайна паводзяць сябе, бо вельмі цесна звязаны з жывой народнай традыцыяй, з невычэрпнай людскай фантазіяй.

Паспрабуйце зарыентавацца “на мясцовасці” і вызначыце, які кампанент прапушчаны ў кожным з прыведзеных фразеалагізмаў. Выберыце гэты кампанент з прапанаваных у трэцім слупку. Насупраць абранага кампанента пастаўце ў чацвёртым слупку знак “+”.

Максімальная колькасць балаў – 6.

Заданне 3. Кожны дасведчаны турыст ведае, што любая вандроўка павінна быць дакладна спланавана і падчас яе трэба строга прытрымлівацца правіл, інакш можна сутыкнуцца з небяспечнымі наступствамі. Але шмат каго прываблівае і непрадказальнасць у вандроўках, магчымасць час ад часу прымаць рашэнні, звязаныя з выбарам таго ці іншага варыянта маршруту.

Гэтаксама і з мовай. З аднаго боку, яна заснавана на дакладных правілах, якія трэба строга выконваць. А з другога – у адных і тых жа выпадках мова часам дазваляе зрабіць выбар у адпаведнасці з нашымі прыхільнасцямі, адчуваннем гармоніі маўлення.

Напрыклад, некаторыя назоўнікі ў тым ці іншым склоне і ліку могуць ужывацца не з адным, а з двума канчаткамі як варыянтнымі, якія дапускаюцца нормай літаратурнай мовы.

Адчуйце сябе падарожнікам па мове і знайдзіце такія словы ў прыведзенай табліцы. Запішыце дапушчальныя іх граматычныя формы для адпаведных склону і ліку. Насупраць астатніх слоў пастаўце прочырк.

Прыклад:

Склон і лік	Слова	Граматычныя формы
Родны, множны	<i>Секунда</i>	<i>секунд / секундаў</i>
Родны, множны	<i>Стол</i>	–

Максімальная колькасць балаў – 6.

Заданне 4. Кожнай часціне мовы ўласцівы свой набор граматычных і лексіка-граматычных катэгорый, прычым гэтым наборам ахопліваецца абсалютная большасць слоў пэўнай часціны мовы. Усё гэта значна ўскладняе засваенне любой мовы як замежнай.

Дапамажыце Марыі зарыентавацца ў Граматыцы. Марыя дапусціла некаторыя памылкі як у вызначэнні часцінамоўнай прыналежнасці вылучаных слоў, так і пры іх лексіка-граматычным і ўласна граматычным апісанні. Выпраўце, дзе гэта неабходна, памылкі і патлумачце, чаму меркаванне Марыі было памылковым.

Цікава! Склад часцін мовы ў розных мовах неаднолькавы. Адрозненні тычацца як аб'ёму асобных часцін мовы, так і ўсяго іх набору. Напрыклад, у сучаснай арабскай мове некаторыя мовазнаўцы вылучаюць усяго толькі тры часціны мовы (імя, дзеяслоў, часціцу).

Максімальная колькасць балаў – 6.

Па-першае, чаму “Беларусь”? Ёсць *некалькі*¹ варыянтаў паходжання гэтай назвы. Прывяду два з іх.

*Першы*²: белае *адзенне*³ даўніх вясковых людзей, белыя іхнія валасы, белы колер скуры.

Другі. А ён аніяк не супярэчыць з першым. *Калі*⁴ на нашы старажытныя славянскія землі прыйшлі татара-манголы – здолелі адбіцца ад іх адны толькі мы.

І *менавіта*⁵ таму мы “белая”, “чыстая ад нашэсця татараў” Русь. А гэта да шмат чаго абавязвае. І вы заўсёды *памятайце*⁶ гэта (У. Караткевіч).

Заданне 5. Падарожнічаць могуць не толькі людзі, але і словы! Многія словы вандруюць з мовы ў мову шмат стагоддзяў, па дарозе змяняючы сваё аблічча і прыходзячы ў новы дом-слоўнік амаль непазнавальнымі.

Прачытайце слоўнікавыя артыкулы з розных слоўнікаў, назавіце тып кожнага слоўніка. Уявіце сабе, што ўсе гэтыя артыкулы змешчаны ў адным слоўніку. Якую агульную лінгвістычную задачу магла б вырашаць такая лексікаграфічная крыніца?

Максімальная колькасць балаў – 5.

Заданне 6. Наступны прыпынак нашага падарожжа – Пунктуацыя. Уявіце, што існуе формула для вылічэння колькасці косак пры аднародных членах сказа:

$$x = n - 1,$$

дзе x – колькасць косак, а n – колькасць аднародных членаў.

Рашыце задачу:

Прапанаваны схемы сказаў з аднароднымі членамі без косак. Для якіх сказаў гэта формула правільная?

Максімальная колькасць балаў – 7.

1. [...і о і о і о і о...].

2. [...не о о о а о...].

3. [...о і о о і о...].

4. [...о о о о...].

5. [...о о о ці о...].

6. [...і о і о і о або о...].

7. [...о або о о о...].

Заданне 7. Калі вы заўзяты турыст і прыхільнік здаровага ладу жыцця, вам будзе значна прасцей перакласці прапанаваны тэкст на беларускую мову.

Максімальная колькасць балаў – 6.

Приключенческий (экстремальный) туризм связан с большими физическими нагрузками и эмоциональным напряжением, с риском и приключениями. Он представляет собой своеобразный способ отдыха в особо привлекательных и не тронутых хозяйственным освоением местах с занятием необычными и рискованными видами деятельности. Приключенческие туры относятся к разряду элитарного отдыха. Подобные путешествия требуют значительных затрат, тем не менее спрос на них неуклонно растёт (*Из научной статьи*).

10 клас. Комплексная работа. Варыянт 1. Бланк заданняў

Заданне 8. Працягваем наша падарожжа. Патлумачце Марыі некаторыя літаратуразнаўчыя паняцці і падбярэце да гэтых паняццяў прыклады з прапанаваных. У табліцу ўпішыце нумары ўсіх прыкладаў у патрэбныя ячэйкі.

Максімальная колькасць балаў – 5.

<p>1. Як кавалак чорнага хлеба, Як блакітнае, чыстае неба, Як кропля вады і паветра, Як дарога ў сто кіламетраў, Як сонца ў пазалоце, Як крылы арлу ў палёце, Як ранняя вясна абнова, – Так родная бацькава мова Патрэбна мне.</p> <p style="text-align: right;"><i>Мечыслаў Шаховіч</i></p>	<p>2. Нам разам трыццаць. Мы стаім на кладцы. Яна свавольна туфелькі зняла, Падаўшы мне далонь, каб не сарвацца, Сцюдзёнай хваляй ногі абдала. Пасля... Пасля: “Шчасліва заставацца!” І без мяне да берага пайшла. На белай кладцы мокрая слядкі – Як першай песні мілыя радкі.</p> <p style="text-align: right;"><i>Ніл Гілевіч</i></p>
<p>3. Услала пажоўклае лісце дарогі, Буслам ужо Афрыка цёплая сніцца. І раптам прыйшла, прыпазніўшыся трохі, Да нас навальніца.</p> <p style="text-align: right;"><i>Пімен Панчанка</i></p>	<p>4. Сярод зімы сняжыстай, Сярод вясны вятрыстай Я вырасла, каб сэрцам Адчуць цяпло зямлі...</p> <p style="text-align: right;"><i>Яўгенія Янішчыц</i></p>
<p>5. “Ну, як на чужыне жывецца?” “Цудоўна!” – смяюцца яны... А сэрцы, стамлёныя сэрцы, Адстукваюць “SOS” – без маны.</p> <p style="text-align: right;"><i>Янка Сіпакоў</i></p>	<p>6. Сатрэ той пошуг агнявы Прывід жыцця перад вачыма. І смерць уступіць у правы. У тое верыць ці магчыма?!</p> <p style="text-align: right;"><i>Мікола Мятліцкі</i></p>

Заданне 9. Дапамажыце Марыі вызначыць праўдзівыя і непраўдзівыя сцверджанні. Насупраць праўдзівых пастаўце знак “+”.

Максімальная колькасць балаў – 7.

Заданне 10. Сёлета Марыя збіраецца наведаць Беларусь, каб пабываць у яе культурнай сталіцы гэтага года – слаўным горадзе Слуцку. А яшчэ яна збіраецца наведаць мясціны, звязаныя з жыццём і/або творчасцю свайго любімага беларускага пісьменніка.

Гэта аўтар наступных радкоў:

Мой родны кут, як ты мне мілы!..

Забыць цябе не маю сілы!

Не раз, утомлены дарогай,

Жыццём вясны мае убогай,

К табе я ў думках залятаю

І там душою спачываю.

10 клас. Комплексная работа. Варыянт 1. Бланк заданняў

Літаратурны псеўданім гэтага пісьменніка цесна звязаны з хлебам і роднай зямлёй. Гэтым самым ён падкрэсліваў знітаванасць сваёй творчасці з жыццём народа.

Назавіце гэтага пісьменніка.

Складзіце для Марыі турыстычны маршрут, які павінен уключаць тры мясціны Беларусі, звязаныя з жыццём і/або творчасцю названага пісьменніка, а таксама ўкажыце, што там трэба абавязкова паглядзець.

Напішыце невялікі рэкламны тэкст экскурсіі, каб вашы аднагодкі захацелі таксама праехаць гэтым маршрутам. Звярніце ўвагу, што тэкст павінен быць адрасным.

Максімальная колькасць балаў – 6.